

صلى الله عليه وسلم

٧٩٠٧٠

دانشگاه شهید بهشتی تهران
دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه

جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد

موضوع

شکل گیری ناسیونالیسم در اروپا و تاثیر آن بر ملی گرایی ایران عصر
مشروطه

استاد راهنما

جناب آقای دکتر علی بیگدلی

استاد مشاور

جناب آقای دکتر کریم سلیمانی

دانشجو

حسن امیریان

سال تحصیلی ۱۳۸۵

۱۳۸۶ / ۱۱ / ۲۷

۷۹۰۷۵

قدردانی و تشکر

با سپاس فراوان از دکتر **علی بیگدلی** استاد مسلم تاریخ جهان ، بویژه استاد برجسته تاریخ اروپا که راهنماییهای ارزشمند و لطف بیدریغشان انجام این پایان نامه را ممکن ساخت .

و نیز از اساتید فرهیخته دانشگاه شهید بهشتی آقایان دکتر **سلیمانی** و دکتر **مصدق** نهایت قدردانی را دارم .

و همچنین از اساتید سالهای گذشته ام در دانشگاه شهید چمران اهواز ، آقایان

دکتر **محمد رضا علم** ، بویژه دکتر **هوشنگ جباری** سپاسگزارم

و همواره محترمانه ترین مراتب تقدیر خویش را تقدیم ایشان می دارم .

تقدیم .

به مردم **ایل بهمئی** ، مردمانی که دلشان زلال تر از ماه است .

و قلبشان روشنتر از خورشید.

مردمی که مصائب و مشکلات آنها همیشه بزرگترین

موضوعی بود که مرا نگران می ساخت و آروزی دیرینه من نیز همواره پیشرفت و توسعه

و آبادانی سرزمین زادگاهم بهمئی بوده و خواهد بود.

بویژه تقدیم به مردم **شهر دیشموک** ، آن شهر زیبا در دامنه های زاگرس ،

شهری که به لطف طبیعت و آب و هوای مناسبش آینده ای درخشان خواهد داشت.

موضوع:

شکل گیری ناسیونالیسم در اروپا و تاثیر
آن بر ملی گرایی ایران عصر مشروطه

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

مقدمه

۱-۴

فصل اول : تعریف و پیدایش ناسیونالیسم

۵-۳۶

۱- تعریف ناسیونالیسم

۲- عوامل پیدایش ناسیونالیسم

الف- زمینه اقتصادی

ب- زمینه سیاسی

۳- سیر تاریخی اندیشه ناسیونالیستی

الف- ناسیونالیسم در عهد باستان

ب- تاثیر نهضت دینی (رفورماسیون) و رنسانس در گسترش ناسیونالیسم

ج- عهدنامه و ستقالی سرآغاز ناسیونالیسم جدید

د- انقلاب کبیر فرانسه و ناسیونالیسم

ه- کنگره دین و ناسیونالیسم

فصل دوم : انواع ناسیونالیسم

۱- تقسیم‌بندی چندگانه بر ناسیونالیسم

الف- ناسیونالیسم بشر دوستانه

ب- ناسیونالیسم ژاکوبینی

ج- ناسیونالیسم سنتی

ت- ناسیونالیسم لیبرال

ث- ناسیونالیسم وحدت خواه

د- ناسیونالیسم اقتصادی

۲- شکلهای دیگری از ناسیونالیسم

الف- ناسیونالیسم غربی

ب- ناسیونالیسم شرقی

الف- منطقه جغرافیایی

ب- نژاد

پ- مذهب

ت- زبان

ج- سازمان سیاسی

د- عوامل اقتصادی

ه- سوابق تاریخی

فصل چهارم : جایگاه ناسیونالیسم در اندیشه

۶۹-۱۳۷

متفکران اروپایی

۱- نیکولو ماکیاولی (۱۴۶۹-۱۵۲۷)

الف- شروح زندگی ماکیاولی

ب- اوضاع سیاسی ایتالیا در زمان ماکیاولی

پ- عقاید و اندیشه های ماکیاولی

۱- اخلاق و مذهب از نگاه ماکیاولی

۲- طبیعت انسان از نگاه ماکیاولی

۳- وجود دولت در اندیشه ماکیاوئی

۴- قانون در تفکر ماکیاول

۵- ناسیونالیسم از دیدگاه ماکیاول

۶- خلاصه‌ای از دیدگاه ماکیاول

۲- جان لاک (۱۷۰۴-۱۶۳۲)

الف- زندگی جان لاک

ب- طبیعت انسان از نگاه لاک

پ- دولت و حکومت مشروع

ت- مذهب در اندیشه لاک

ج- حق و قانون از دیدگاه لاک

د- قرارداد اجتماعی و حکومت اکثریت

ه- حکومت‌های نامشروع در اندیشه لاک

۲- ژان ژاک روسو (۱۷۷۸-۱۷۱۲)

الف- زندگی روسو

ب- طبیعت انسان در اندیشه روسو

پ- آزادی و قانون از نگاه روسو

ت- روسو و قرارداد اجتماعی

ج- تئوری اراده عمومی

د- منشاء دولت

ه- رابطه فرد با جامعه

و- انواع حاکمیت

ز- رابطه افکار روسو با ناسیونالیسم

۴- هگل (۱۸۳۱-۱۷۷۰)

الف- شرح زندگی و آثار هگل

ب- ملت دولت از دیدگاه هگل

ج- قانون در اندیشه هگل

د- نقش هگل در ناسیونالیسم آلمان

و- مختصری از فلسفه هگل

۵- منتسکیو (۱۷۵۵-۱۶۸۹)

الف- زندگی و شرح حال

ب- مذهب در نگاه منتسکیو

ج- بررسی حکومت در اندیشه منتسکیو

د- منتسکیو و قانون

و- ناسیونالیسم در نگاه منتسکیو

۶- آبه سیز (۱۸۲۶-۱۷۴۸)

الف- شرح زندگی

ب- سیز و تاثیرش بر ناسیونالیسم

۷- فیخته (۱۸۱۴-۱۷۶۲)

فصل پنجم : راههای تاثیرگذاری اندیشه ناسیونالیسم بر ایران عصر مشروطیت ۱۶۰-۱۳۸

۱- سیر آشنایی ایرانیان با اندیشه‌های سیاسی غرب

۲- مفهوم مشروطیت و همخوانی آن با ناسیونالیسم

۳- بررسی وضعیت کلی ایران در آستانه انقلاب مشروطه

الف- اوضاع اجتماعی

ب- اوضاع اقتصادی

ج- اوضاع فرهنگی

د- اوضاع سیاسی

الف- نواندیشان دینی و تأثیرشان بر ملی‌گرایی ایران

۱- سیدجمال‌الدین اسدآبادی (۱۳۱۴-۱۲۵۴)

الف- زندگی و شرح حال

ب- ملت در اندیشه سیدجمال‌الدین

ج- دین در نگاه سیدجمال

د- آزادی در اندیشه سیدجمال

و- نقش سیدجمال‌الدین در تحولات سیاسی ایران

۲- حاج شیخ هادی نجم‌آبادی و تأثیر آن در رفورماسیون (اصلاحات دینی) ایران

الف- شرح زندگی

ب- نقش متفکران نواندیش غرب‌گرا در پدیدآیی ملی‌گرایی در ایران

۱- میرزا فتحعلی آخوندزاده (۱۲۹۵-۱۲۲۷)

الف- شرح زندگی

ب- دین در نگاه آخوندزاده

ج- جایگاه عقل در اندیشه آخوندزاده

د- جایگاه ملت در دیدگاه آخوندزاده

۲- میرزا ملکم خان ناظم الدوله (۱۲۲۶-۱۲۴۹)

الف- زندگی نامه

ب- موضوع دین و ملکم خان

ج- قانون در نگاه ملکم خان

د- حکومت در اندیشه ملکم

و- آزادی در نگاه ملکم خان

ه- ناسیونالیسم در اندیشه ملکم خان

۲- عبدالرحیم طالبوف (۱۲۲۸-۱۲۵۰)

الف- شرح زندگی

ب- طالبوف و دین

ج- قانون از نظر طالبوف

د- طالبوف و آزادی

و- طالبوف و ناسیونالیسم

۴- میرزا آقاخان کرمانی (۱۳۱۴-۱۳۷۰)

الف- زندگینامه

ب- کرمانی و مذهب

ج- حکومت از نگاه کرمانی

د- ناسیونالیسم در اندیشه میرزا آقاخان کرمانی

۲۵۰-۲۵۵

نتیجه گیری

۲۵۶-۲۶۷

فهرست منابع

مقدمه

ناسیونالیسم از زمان پیدایش آن بویژه در قرون نوزدهم و بیستم با وجود آنکه فراز و نشیب‌هایی داشته است، لیکن همواره از ایدئولوژیهای غالب در صحنه سیاسی و اجتماعی جهان بوده است. و در نتیجه این اندیشه بوده است که موضوعاتی چون ملیت، و خودمختاری ملی در اکثر نقاط جهان مطرح شده و بدنبال آن ستیزها و خصومت‌هایی از یک سو و تجزیه طلبی و استقلال ملت‌ها از سوی دیگر بوجود آمده است. هیچ عقیده سیاسی به اندازه ناسیونالیسم در استقلال ملت‌ها و تشکیل چهره دنیای مدرن نقش نداشته است. میلیون‌ها نفر از مردم دنیا، با اراده خویش جانهای خود را در راستای استقلال خویش فدا کردند و این ایثارگریها گرچه به حدت قرون نوزدهم و بیستم نیست و فروکش کرده اما کم و بیش نیز وجود دارد. در دنیای امروز ما، از جهتی شاهد گسترش اتحادیه‌های جهانی و منطقه‌ای هستیم و از سوی دیگر نیز موج جدایی طلبی و ادعای ملیت خواهی نیز هنوز وجود دارد. شاید نمونه اتحادیه‌های منطقه‌ای، اتحادیه اروپاست که در راستای یکسان سازی سیاسی - اقتصادی و اجتماعی اروپا گام برمی دارد. و نمونه‌های تجزیه طلبی چون موضوع باسک‌ها در اسپانیا، اسکاتلندی‌ها و ایرلندی‌ها در انگلیس را می توان نام برد. پدیده ناسیونالیسم که روزگاری بواسطه برانگیختن احساسات قومی و ملی توانست امپراتوری‌هایی چون عثمانی را تجزیه نماید و قبل از آن نیز بر خلاف مورد یاد شده در حوزه آلمان توانست به دولت شهرهای مستقل ژرمن وحدت بخشیده و همه آنان را در زیر چتر پروس متحد سازد، که این موضوع معادلات سیاسی اروپا را به هم ریخت و سرآغاز شکل‌گیری نظام بین‌المللی جدید گردید. در ایران دوره قاجار نیز بواسطه تعامل ایرانیان با اروپا، اندیشه ملی‌گرایی را می توان شروع نظام سیاسی نوینی دانست، که با همه گذشته تاریخی ایران متفاوت بوده است. از بین رفتن قدرت حکومت مطلقه، و اشاعه اندیشه حاکمیت ملت و قانون خواهی از دستاوردهای اندیشه ناسیونالیستی بوده اند. این طرز تفکر گرچه اهمیت

خویش را چون دوره های پیشین ندارد لیکن می توان گفت که این اندیشه هنوز کم و بیش در معاملات و معادلات سیاسی و اجتماعی دنیای جدید قابل توجه است. از این رودر این تحقیق موضوع ناسیونالیسم را با طرح موضوعی زیر مورد بررسی قرار داده ام.

طرح موضوع : در این تحقیق هدف اصلی این است که شکل گیری ناسیونالیسم در

اروپا و اثرپذیری ایرانیان از این اندیشه را مورد تحقیق و بررسی قرار دهد.

علل انتخاب موضوع

به دو علت موضوع ناسیونالیسم اروپا و تاثیر آن بر عصر مشروطیت را به عنوان موضوع پایان نامه انتخاب نموده ام. اول آنکه مطالعه در تاریخ اروپا بویژه تحولات آن قاره از عهدنامه وستفالی به این طرف همواره به سمتی بوده است که به جدایی طلبی ها، استقلال کشورهای جدید و مناقشه به سر ایجاد هویت های جدید همواره افزایش داشته است. این موضوع مرا علاقمند به آن ساخته تا ناسیونالیسم را که از عوامل عمده ایجاد این مناقشات بوده را مورد بررسی قرار دهم. دوم آنکه از آنجائی که اروپای جدید نه تنها در عرصه صنعت و علوم جدید بلکه در ایده ها و نظریه های سیاسی و اجتماعی جدید بر جهان تاثیرگذار بوده، لذا تاثیرپذیری ایران از اندیشه ناسیونالیسم، که نتیجه آن تغییر رژیم سیاسی در ایران بوده است نیز از جمله عواملی بوده است که مرا علاقمند به آن ساخته با راهنمایی های اساتید عالیقدر جناب آقای دکتر بیگدلی و آقای دکتر سلیمانی به انتخاب این موضوع اقدام نمایم.

سوال اصلی : نحوه پیدایش ناسیونالیسم در اروپا و تاثیر این اندیشه بر ایران عصر مشروطه

چگونه بوده است؟

سوالات فرعی: ۱- آیا تحولات اقتصادی بویژه گسترش بورژوازی در پیدایش ناسیونالیسم

نقش داشته است؟

۲- طرفداران اصلاحات مذهبی (رفورماسیون) چه اندازه در گسترش این اندیشه موثر بوده اند؟

۳- آیا رنسانس و متفکران این عهد منشا اشاعه اندیشه ناسیونالیسم بوده اند؟

۴- آیا ملی گرایی ایران صرفاً تحت تاثیر اندیشه‌های اروپایی بوده است؟

جمع بندی تحقیق: این تحقیق به یک مقدمه و شش فصل به صورت زیر تقسیم شده است.

مقدمه: در مقدمه این تحقیق، طرح موضوع- علل انتخاب موضوع و سوالات اصلی و فرعی

بیان شده‌اند.

فصل اول: در این فصل به معنا و مفهوم لغوی ناسیونالیسم و عوامل پیدایش آن و نیز سیر

تاریخی ناسیونالیسم مورد بررسی قرار گرفته می‌شود.

فصل دوم: انواع ناسیونالیسم و تقسیم بندی چند گانه از این اندیشه مدنظر قرار گرفته شد.

فصل سوم: در این فصل عوامل موثر بر پیدایش ناسیونالیسم از قبیل نژاد، مذهب، زبان و ...

مورد بررسی قرار گرفته خواهد شد.

فصل چهارم : در این قسمت به نقش متفکرانی چون ماکیاولی - لاک - روسو و ... در گسترش

ناسیونالیسم اشاره می گردد.

فصل پنجم : راههای تاثیرگذاری اندیشه ناسیونالیستی بر ایران عصر مشروطه - مفهوم مشروطه

و بررسی ایران در آستانه مشروطیت مطالعه موردی این فصل است.

فصل ششم : در این فصل به نقش نواندیشان دینی و نواندیشان غرب گرای ایرانی در گسترش

ناسیونالیسم ایرانی اشاره می شود.

فصل اول :

تعريف و علل پيدائش ناسيوناليسم

۱- تعریف ناسیونالیسم

ناسیونالیسم از نظر مفهوم به ملیت خواهی و ملی گرایی ترجمه شده است. دکتر انصاری آورده است که ناسیونالیسم «Nationalism» از دو کلمه «Nation» به معنای ملت و «ism» به معنای اعتقاد و یا اصول ترکیب شده است. و آنرا طرز تفکری دانست که بوسیله آن هر فردی حد اعلای وفاداری را نسبت به زادگاه بومی خود احساس می کند و همچنین سبب می شود که هر فردی بستگی عمیق و پا برجایی بوطن، آداب و رسوم ملی و اقتدار حکومت ملی خود پیدا نماید.^۱

همچنین بیان شده است که اصطلاح ناسیون «Nation» از ریشه ناتوس به معنای متولد یا زادگاه محدود منطقه قومی اشاره دارد.^۲

آنتونی اسمیت ناسیونالیسم را دلبستگی فوق العاده به ملت دانسته است و آنرا جنبشی ایدئولوژیک برای دست یافتن و حفظ کردن استقلال، وحدت و هویت برای مردمانی است که برخی از اعضای آن به تشکیل یک ملت بالقوه و بالفعل باور دارند. همچنین در تعریف ملت آورده است که ملت را یک اجتماع انسانی دارای نام که در سرزمینی زندگی می کنند و دارای اسطوره های مشترک، یک تاریخ مشترک، یک فرهنگ

^۱ - ناسیونالیسم - دکتر انصاری - انتشارات فروغی ۱۳۴۵

^۲ - ناسیونالیسم و هویت ایرانی - دکتر شیخاوندی - ص ۵۰